

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський педагогічний коледж КЗВО
«Дніпровської академії неперервної освіти
Дніпропетровської обласної ради»

Дисципліна «Культурологія»

Тема **Культура України другої половини ХУІІ –
ХУІІІ століття.**

ЛЕКЦІЯ

напрямок підготовки 01 Освіта

(шифр і назва напрямку підготовки)

рівень підготовки – базова загальна середня освіта

спеціальність 012 Дошкільна освіта

013 Початкова освіта

014.13 середня освіта (музичне мистецтво)

(шифр і назва спеціальності)

інститут, факультет, відділення: дошкільне, шкільне, музичне

(назва інституту, факультету, відділення)

Розроблено викладачем: О. С. Коваль

Розглянуто та затверджено

на засіданні циклової комісії

суспільних дисциплін

Протокол № ____ від _____ р.

Голова циклової комісії _____ В. В. Золотарьова

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський педагогічний коледж КЗВО
«Дніпровської академії неперервної освіти
Дніпропетровської обласної ради»

Навчально – методична карта заняття №

Назва та № спеціальності 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта
014.13 середня освіта (музичне мистецтво)

Дисципліна Культурологія

Тема: Культура України другої половини ХУІІ – ХУІІІ століття.

Тип заняття: Лекція

Мета заняття навчальна – охарактеризувати загальний стан культури другої половини ХУІІ – ХУІІІ століття, дати загальне уявлення розвитку освіти, театрального, музичного мистецтва та архітектури, зробити висновки; розвиваюча – розвивати мислення, мовлення, пам'ять студентів, увагу та вміння сприймати лекційний матеріал; виховна – виховувати поважне ставлення до культури.

Забезпечення заняття:

* роздатковий матеріал
підручники, інформаційні технології

* ТЗН

Ноутбук, мультимедійний проектор, екран

Література

1. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. Історія світової та української культури: Підруч. для вищ. закл. освіти. - К.: Літера, 2000. - 464 с.
2. Коваль О. С. Законодавча регламентація православного храмового будівництва на Півдні України за царювання Олександра ІІ. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. Вип. 53. С. 53-58. (*Index Copernicus*).
3. Коваль О. С. Православні храми Південної України другої половини ХVІІІ ст. за межами Російської імперії. *ЕМІНАК: науковий щоквартальник*. 2019. № 2(26). С. 35–42. (*Index Copernicus, ERIH PLUS*).
4. Коваль О. С. Храми запорозького козацтва часів Нової Січі. *Гілея: науковий вісник*. К.: Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 144 (№ 5). Ч.

1. Історичні науки. С. 49–52. (*Index Copernicus; EBSCO Publishing, Inc.; SIS*).
5. Культурологія: Навч. посіб / Упорядн. О. І. Погорілий, М. А. Собуцький. – К.: Вид. дім „КМ Академія”, 2003. – 316 с.
6. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб / За ред. І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
7. Кравець М. С., Семашко О. М., Піча В. М. та ін. Культурологія. Навч. посібник / За заг. ред. В.М. Пічі. – Львів: ”Магнолія плюс”, 2003. – 353 с.
8. Подольська Є. А., Лихвар В.Д., Іванова К. А. Культурологія: Навч. посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.
9. Погорілий О. І. Поняття культури і науки про культуру // Соціологія культури: Навч. посібник. Видання 2-ге, стереотипне // О. М. Семашко, В. М. Піча, О. І. Погорілий та ін; За ред. О. М. Семашко, В. М.Піча. – Львів.: „Новий світ – 2000”, 2004. – 334 с.
10. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.; За ред. М. М. Заковича. – 20-ге вид. випр. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. – 550 с.
11. Шевнюк О. Л. Культурологія: Навч. посібн. – К.: Знання – Прес, 2004. – 353 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

- організація студентів;
- повідомлення теми лекції;
- запис теми, плану, літератури.

Викладення матеріалу за планом

1. Загальний стан розвитку культури.
2. Освіта.
3. Мистецтво: архітектура, театр, музика, образотворче мистецтво.

1. Загальний стан розвитку культури.

Українська культура у зазначений період розвивалася в суперечливих умовах. Ліквідація в результаті Визвольної війни польсько-шляхетського режиму і формування української національної козацької держави у цілому сприяли розвиткові української культури.

- ✓ Значний вплив національно-визвольної війни й відродження Української держави.

Постійні війни, які тривали протягом 60 років, призводили до масового знищення культурних цінностей, загибелі носіїв і потенційних діячів культури, гальмували культурні процеси. Різні частини України з 2 пол. 17 ст. опинились у різних соціально-політичних умовах, що суттєво впливало на стан і розвиток культури.

- ✓ Гальмування розвитку української культури через розчленування українських земель (входження України до складу Росії, Польщі, Австрії, політика яких була спрямована на позбавлення її незалежності, власної культури, мови)

Порівняно кращими були ці умови на Лівобережжі, де довгий час зберігалася гетьманська автономія, а також на Слобожанщині, яка саме в цей час починає активно залюднюватись українськими переселенцями переважно з Правобережжя. (*карта*) Однак і на цих землях умови культурного життя були далекими від справді сприятливих. Московський, а потім і петербурзький уряд діяв у Гетьманщині за принципом «поділяй і владарюй»: було вжито низку заходів для недопущення поширення гетьманської влади на Слобідську Україну (*особливістю адміністративно-полкового устрою Слобідської України в 2 пол. 17 ст. була відсутність генеральної старшини і посади гетьмана. Слобідські полковники підпорядковувалися безпосередньо белгородському воєводі*) і Запоріжжя, послідовно обмежувалися права гетьманів у самій Гетьманщині (чернігівсько-полтавські землі), якій було нав'язувано назву «Малоросія».

- ✓ Процеси русифікації, полонізації; негативне ставлення російського царату до української культури, цензурні утиски українського книгодрукування
- ✓ Контроль царського уряду за українською освітою (обмеження кількості студентів Києво-Могилянської академії, звільнення викладачів)

Під час Руїни (1657 – 1687) культурно-національна еліта пережила певне розчарування у козацтві як надійній підпорі національного поступу, хоча продовжувала спиратися на нього з метою протистояння авторитарній стратегії Москви. Відомий своєю поміркованістю і обережністю церковний і громадсько-культурний діяч Лазар Баранович у листі до свого учня Симеона Полоцького писав, що козацтво необхідне для національної культури як шипи для троянд, а без цієї колючості не могло б залишитися нічого доброго.

- ✓ На Правобережжі, Волині, в Галичині, на Закарпатті та Буковині умови для розвитку культури були ще гіршими. Якщо на Лівобережжі культурний рух лише дещо віддалився від тогочасного європейського контексту, то Правобережна і Західна Україна у підсумку майже повністю втратили імпульс національно-культурного будівництва, отриманий від попередньої доби. Полонізація.

У 1686 р. російський уряд домігся від константинопольського патріарха згоди на підпорядкування Київській митрополії Московському патріархату.

- ✓ 1686 р. підпорядкування Української православної церкви Московському патріархату, здобуття високих церковних посад вихідцями з України (**Степан Яворський** був митрополитом рязанським і президентом Святійшого Синоду, його заступником став колишній ректор Києво-Могилянської академії **Феофан Прокопович**).
- ✓ Від'їзд представників української культури до Росії.

Відносно покращення культурної ситуації відбулося лише за гетьмана І. Мазепи (1687 – 1709), хоча вузько аристократичні уподобання цього гетьмана сприяли подальшому відриву культури від народного коріння. Будучи високоосвіченою людиною, гетьман дбав про розвиток освіти й культури в Україні: здійснено реставрацію 20 храмів, зокрема собор Святої Софії, Михайлівський Золотоверхий монастир, Успенський собор, церкви в Переяславі, Чернігові. Дбав про створення нових осередків культури – 1700 р. було відкрито Чернігівський колегіум.

2. Освіта.

Активний розвиток триступеневої системи освіти за європейським зразком.

Освіта		
<i>Початкова</i>	<i>Початкові школи</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання кількості шкіл • На Лівобережній та Слобідській Україні майже кожне село мало школу, де викладали вчителі. Утримування яких здійснювалось на кошти сільської громади. • У заможних родинах учителювали мандрівні дяки, які в пошуках роботи переходили з місця на місце
<i>Середня</i>	<i>Колегіуми</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Виникли в Чернігові, Харкові й Переяславі. • Професійна освіта: у Миколаєві – штурманське та артилерійське училища, в Єлисаветграді – артилерійська школа, у Львові – медична колегія. • Перебування більшості колегіумів на Правобережжі та в Західній Україні під контролем <i>єзуїтів</i>, які прагнули збільшити кількість прихильників католицизму. З 1-го боку, єзуїти сприяли поширенню освіти, прилучали українців до досягнень європейської науки, а з іншого – платою за навчання в єзуїтських навчальних закладах часто-густо ставало зречення батьківської віри, а відтак і національного коріння. • Доступність навчання в колегіумах для всіх станів населення.
<i>Вища</i>	<i>Києво-Могилянська академія – центр освіти й науки, осередок суспільно-культурного життя в Україні.</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Утворилася 1632 р. в результаті об'єднання Київської братської і Лаврської братської школи. • 1701 р. статус академії. • На західноукраїнських землях визначне місце в культурному процесі належало Львівському університету, заснованого 1661 р., який став центром полонізації населення даного регіону.

Вивчали граматику церковнослов'янської, грецької, латинської мов, арифметику, геометрію, музику, філософію, піітику (*поетика, теорія поезії*), риторику (*мистецтво про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей, вивчає методику творення тексту*), богослов'я

Спочатку навчання велося майже виключно латинською мовою, знання якої вважалось показником освіченості, а польська та українська були допоміжними. На початку 18 ст. викладання проводилося також і літературною українською мовою. Незважаючи на заборону царським указом 1720 р. друку й діловодства українською мовою, викладачі академії вдосконалювали рідну мову.

«Скільки мов ти знаєш – стільки разів ти людина». Йоганн Вольфганг фон Гете, німецький письменник, філософ

Шотландські вчені повідомляють, що вивчення іноземних мов може врятувати нас в старості від хвороби Альцгеймера...

Наукові праці в Західній Європі до 19 ст. писалися виключно латиною. Це створювало сприятливий ґрунт для навчання студентів та випускників академії в європейських університетах.

Академічний курс навчання передбачав існування 8 класів і тривав 12 років. До академії приймали дітей усіх станів, хоча переважно там навчалися діти старшини, духовенства, заможних козаків і міщан і лише зрідка – селян.

Розквіт закладу за часів гетьманування Мазепи, який опікувався Києво-Могилянською академією: домогся підтвердження статусу академії (1701), надав академії у володіння села й землі, матеріально підтримував студентів. Заохочував навчання молоді зі свого оточення в Києво-Могилянській академії і за кордоном.

За організаційною структурою відповідала вищим навчальним закладам Західної Європи.

3. Мистецтво: архітектура, театр, музика, образотворче мистецтво

Архітектура

В архітектурі 17 – 18 століття спостерігається співіснування та переплетіння різних стилів з виразним домінуванням стилю бароко. (від порт. *barroco* ісп. *barruceso* та фр. *baroque* — перлина неправильної форми)

Архітектурний стиль бароко (його ще називали «козацьке бароко») досяг найвищого розквіту в другій половині 17 – на поч. 18 ст. Цей стиль запозичений з Італії, набрав в Україні своєрідних мистецьких рис і національного колориту. Йому притаманні декоративна пишність, урочиста піднесеність, грандіозність, вибагливість, яскравість кольорів, екстравагантність орнаменту.

Архітектори: Степан Ковнір (автор багатьох споруд Києво-Печерської лаври), Іван Григорович-Барський (перший київський водогін, архітектурно-скульптурний «фонтан Самсона», церкви Покровська і Миколи Набережного в Києві), Бернард Меретин (на західноукраїнських землях, творець собору Святого Юра у Львові, ратуші в Бучачі)

Однією з перших споруд у стилі козацького бароко була Миколаївська церква на головному майдані у Ніжині (Чернігівська обл.); 1668-1669. Побудований козаками. Це **був перший в українській архітектурі хрещатий п'ятибанний храм** нового типу, який склався під впливом форм українського дерев'яного будівництва. Пам'ятка архітектури національного значення. Матеріал – цегла.

Троїцький собор у Новомосковську, закладений ще за часів Вольностей Війська Запорозького і закінчений у 1781 р. Споруджений народним майстром Якимом Погребняком із дерева без жодного залізного цвяха. Стиль: слобожансько-полтавський українського бароко. Єдиний збережений в Україні дев'ятидільний храм, належить до 100 найкращих дерев'яних споруд світу.

Катерининський собор у Херсоні. Початок спорудження – 1782 р., архітектор – Іван Старов, будував Іван Ситніков у стилі – класицизм. У самому соборі, в склепі під долівкою, біля іконостасу, був похований засновник Херсона, новоросійський генерал-губернатор, князь Потьомкін-Таврійський.

Грандіозними були плани щодо зведення за проектом француза, архітектора Клода Геруа Преображенського собору в на той час головному місті краю – Катеринославі (слободі Половиця). В історіографічній традиції міцно закріпились твердження про те, що цей храм задумувався величезний, з 12 престолами, за розмірами зробило б його найбільшим у світі, перевищивши навіть собор Святого Петра у Римі. Втім, М. Кавун пише, що твердження і про 12 престолів, і про взяття за зразок собору Святого Петра є помилковими. **1787** р. собор був закладений самою імператрицею, яка поклала в його основу перший камінь. На освяченому місці собору залишалась «мерзенність запустіння»: через початок чергової російсько-турецької війни, а згодом – смерть Г. Потьомкіна, архієпископа Амвросія, нарешті, самої Катерини II і про сам Катеринослав, і про його грандіозний собор забули, будівельники розійшлися, а заготовлені матеріали розпродані або ж використані на облаштування каналів у Дніпровських порогів. У задуманому вигляді собор у Катеринославі так і не був зведений. Храм був освячений тільки у 1835 р. і мав значно скромніші розміри, ніж задумувалось за часів Катерини II і Г. Потьомкіна.

Театр

У 2 пол. 17 ст. значного розвитку досягла шкільна драма. Спочатку по школах ставилися комедії давніх римських письменників, але потім викладачі Київської академії самі почали писати п'єси, приурочені до кінця навчального року. Основним змістом шкільної драми були релігійні, біблійні, міфологічні та історичні сюжети. Ставилася на меті поглибити та закріпити знання релігійних істин та біблійних подій. Прославлялися святі, моральні поняття (надія, розум, милість, любов, віра). У шкільних драмах виступала велика кількість дійових осіб – до 300 осіб. Це пояснювалося виховними цілями – з тим, щоб залучити до вистави якомога більше учнів. У перервах між актами релігійної драми ставилися інтермедії або інтерлюдії – це п'єси-вставки, веселі побутові сценки, не пов'язані із сюжетом драми, вони виконувалися для розваги глядачів між діями самої драми. Змістом їх були розважальні сюжети з народного побуту, герої яких розмовляли мовою, близькою до народної.

Основні жанри шкільної драми:

1. **містерії** – п'єси на євангельські сюжети, пов'язані з Різдом або Великоднем;
2. **мораліте** – повчальні п'єси з алегоричним змістом; Алегоричним є художній образ. Який приховує реальну особу (явище, предмет) за допомогою конкретних асоціацій. Наприклад, сова – це мудрість. Алегорія має одне, конкретне значення, на відміну від метафори.
3. **міраклі** – релігійно-повчальні віршовані драми про чудеса Ісуса або святих.

Загальною тенденцією в розвитку літератури 18 ст. було поступове зменшення в ній релігійних і збільшення світських мотивів. Великий крок вперед у розвитку української драми зробив Феофан Прокопович (1681 – 1736). Народився у Києві в купецькій сім'ї, дістав освіту в Києво-Могилянській академії, потім навчався в польських школах і в Римській єзуїтській колегії. Повернувшись 1704 р. до Києва, викладав риторику, поетику, філософію в Київській академії. 1705 р. написав історичну трагікомедію «Владимір», до якої першим узяв тему з української історії. Новизна п'єси «Владимір»: автор узяв сюжет не з біблійної історії, що було правилом, а з вітчизняної; основною тезою п'єси була боротьба з відсталістю, патріархальною рутинною. Автор вдається до психологічного аналізу дій хрестителя Русі князя Володимира Великого, показує його сумніви й вагання,

як у звичайної людини, а не канонізованого церквою святого, позбавленого людських недоліків. Тому цей твір Прокоповича є ніби межевою віхою на грані нового й старого світу української духовності. З 1710 р. став ректором Київської академії.

Драматургічна теорія і практика Прокоповича справили таке враження, що подальша театральна творчість протягом півстоліття трималася цих правил. Згідно з його приписами писали трагікомедії українські драматурги Лаврентій Горка, Сильвестр Ляскоронський (церковний діяч, ректор Києво-Могилянської академії), Григорій Кониський (філософ), Тимофій Щербацький.

Музика

Висока музична культура завжди була характерною рисою розвитку українського народу. З середини 17 ст. почали з'являтися *канти та псалми – побутові багатоголосні пісенні жанри.*

Музика викладалась в колегіумах; 1737 р. відкрито перше спеціалізоване музичне училище в Глухові (місто в Сумській обл.)

розвиток музичної теорії: створення українським композитором *Миколою Дилецьким «Музичної граматики».*

Видатні українські композитори 18 ст.:

- ✓ *Артем Ведель – диригент, скрипаль, співак.* Був послушником Києво-Печерської Лаври, де провадив подвижницький спосіб життя, бездоганно виконуючи послух читця та співця на кліросі. Він був прикладом для братії в покорі, терпеливості та сумлінності служіння.
- ✓ *Максим Березовський – був солістом-співаком капели пр дворі майбутнього імператора Петра III. Навчався у Болонській музичній академії в Італії, у відомого музичного теоретика Мартіні, у якого у той самий час навчався і Моцарт. У конкурсі за розміщення імені кращого учня на «золотій дошці» академії Березовський переміг Моцарта (австрійського композитора), написавши оперу «Демофонт» на лібретто Метастазіо. (Лібретто -літературна основа великого вокального твору, світського або духовного, наприклад, опери; лібрето пишеться у віршах)*
- ✓ *Дмитро Бортняський - В Італії були з успіхом поставлені його опери на італійські лібрето — «Креонт» (1776), «„Алکید“» (1778), «Квінт Фабій» (1779).*

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

- закріплення вивченого матеріалу;
- відповіді на запитання студентів;
- підбиття підсумків;
- завдання для самостійної поза аудиторної роботи. Опрацювати відповідний до теми параграф підручника.

Д/З

1. Роботи скульптора *Іо́ана Ге́орґія Пінзеля* це світове культурне надбання, йому не має аналогів. Галицький скульптор середини 18 ст. Фото його робіт.
2. Живописці. Популярним стає парсунний живопис (*портрети гетьманів і старшини*). Художники Іван Руткович та Йов Кондзелевич – іконописці.
3. Записи у конспекті вивчити.